

ТРУДОВА ПІДГОТОВКА

Володимир ШТОНЬ

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ УМІНЬ УЧНІВ

До загальнотрудових належать головним чином уміння визначати мету діяльності, планувати й організовувати працю, здійснювати самоконтроль і регулювати технологічний процес. Такі уміння, на відміну від спеціальних, професійних, мають більш широке значення, обумовлене їх особливостями. По-перше, вони потрібні в усіх видах діяльності. По-друге, домінуюча роль інтелектуального компонента дає змогу значно ширше їх узагальнювати і переносити із однієї галузі діяльності в іншу. По-третє, оволодіння цими уміннями пов'язане із розвитком загальних здібностей і формуванням таких стійких рис особистості та звичок, як продумування наміченої роботи, контроль у процесі роботи, завершення розпочатої справи, досягнення високої якості її виконання тощо [3, 120].

Відомо, що загальнотрудові уміння мають політехнічний характер, а отже, високий ступінь узагальнення. Тому вони повинні формуватися на широкій предметній основі. Крім цього, загальнотрудові уміння являють собою міцний сплав компонентів пізнавальної і предметно-перетворювальної діяльності. Пізнавальна діяльність виконує такі функції у навчальному процесі: а) озброює знаннями, уміннями, навичками; б) сприяє вихованню світогляду, моральних, ідейно-політичних, естетичних якостей учнів; в) розвиває їх пізнавальні сили; активність, самостійність, пізнавальний інтерес; г) виявляє і реалізує потенціальні можливості учнів; г) залучає до пошукової і творчої діяльності. Предметно-перетворювальна діяльність: а) допомагає пояснити практичну значущість науки; б) розвиває політехнічний кругозір; в) готує психологічно і практично до праці; г) озброює практичними знаннями, уміннями, навичками; г) розвиває сенсорно-рухову сферу [4, 42–43].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми діяльності показав, що найглибше дозволяє вникнути в сутність процесу формування загальнотрудових умінь використання теорії діяльності (М.Каган, О.Леонт'єв, Г.Щукіна та ін.). У контексті цієї теорії виділяються сутнісні властивості загального явища діяльності, притаманні будь-якому її виду: *цілевизначення*, яке відрізняє людську діяльність від реактивності тварин на основі їх пристосування до середовища проживання; *перетворювальний характер* людської діяльності, яка, на відміну від життя тварин, здійснюється із перспективою удосконалення свого оточення, перетворення світу; *предметність* діяльності людини, яка виражає її об'єктивну матеріальну основу, її зв'язок із предметним світом; *усвідомлений характер* людської діяльності, який розкриває її суб'єкта і проявляється у цілевизначенні, у прогнозуванні діяльності, у перспективних устремліннях людини.

Оскільки, як було відзначено вище, для загальнотрудових умінь є характерною домінуюча роль інтелектуального компонента, здійснена спроба проаналізувати дані уміння в руслі теорії поетапного формування розумових дій (П.Гальперін, Н.Талізін та ін.), яка створена на основі теорії діяльності.

Із теорії поетапного формування розумових дій випливає, що учнів можна навчати за трьома типами орієнтувальної основи дії (ООД) [2, 144].

Орієнтувальна основа I-го типу складається тільки із зразків дії і її продукту. Ніяких вказівок на те, як потрібно виконувати дію, не дається. Учневі показують тільки спосіб виконання дії і її кінцевий результат для даної конкретної навчальної ситуації. Він веде пошук необхідних для виконання дій орієнтирів, методик і послідовність дій "наосліп", методом проб і помилок. Унаслідок таких пошуків завдання може бути виконаним, але дія, з допомогою якої воно виконується, залишається нестійкою, не відтворюється при зміні умов, при переносі на інші завдання.

Орієнтувальна основа II-го типу включає не тільки демонстрування виконання дії і її кінцевий результат, а й усі вказівки на те, як правильно виконувати дії з новим навчальним матеріалом. Учневі чітко вказують орієнтири, методику і послідовність операцій для даного конкретного випадку, внаслідок чого навчання проходить швидко і без помилок. У результаті такого повного і конкретного орієнтування учень значно швидше засвоює дію, яка виявляє стійкість при зміні умов і переноситься на нові завдання. Але такий перенос обмежений, тому що здійснюється при наявності в складі нових завдань елементів, ідентичних з елементами вже засвоєних завдань.

Орієнтувальна основа III-го типу не дається учневі у готовому вигляді. Він повинен скласти її сам. При навчанні за даним типом орієнтування вчитель повинен створити такі умови, які спонукають учня самостійно складати повну орієнтувальну основу дії, а потім діяти за нею. Потрібно навчити учнів виділяти в навчальному матеріалі такі суттєві властивості і відношення, які могли б виконувати роль орієнтирів, опорних точок для виконання будь-якого завдання даної галузі. Для цього потрібно озброїти школяра розумінням загального принципу побудови матеріалу, що вивчається (або структури засвоєваної дії) і таким прийомом аналізу, які дозволили би виявити цей принцип. Унаслідок цього учень отримує уявлення про сам принцип знаходження орієнтирів, про основні правила побудови оптимальної методики і послідовності дій при освоєнні цілої групи, цілого класу операцій.

Таким чином, для I-го типу ООД є характерним повільне формування уміння, велика кількість помилок. Сформоване уміння виявляється чутливим до найменших змін умов його виконання. Процес формування уміння за II-м типом ООД відбувається швидко, з невеликою кількістю помилок. Але в учня виникають труднощі, коли йому доводиться переносити дію за межі подібності з конкретними умовами, в яких вона засвоювалась. Цих недоліків немає при формуванні ООД за III-м типом: для нього характерна швидкість формування, безпомилковість, велика стійкість отриманих умінь, широта переносу за межі конкретної подібності. На схемі 1 показано зміну характеру навчальних дій залежно від типу ООД.

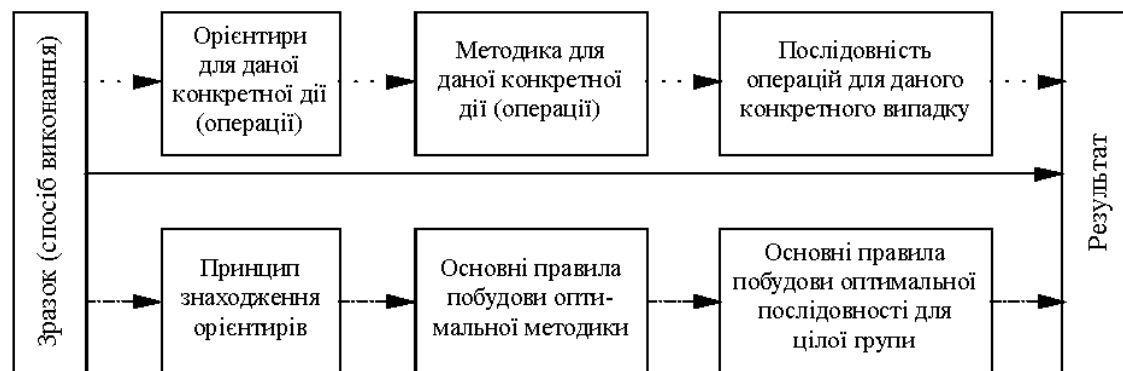

Схема 1. Зміст характеру навчальної дії залежно від типу ООД.

Умовні позначення:

- I-й тип ООД;
- II-й тип ООД;
- ..... III-й тип ООД.

Аналіз змісту і структури ООД за трьома її типами, а також та обставина, що загальнотрудові уміння мають домінуючий вплив мислительних компонентів на їх розвиток, дає можливість зробити висновок про доцільність становлення даних умінь на основі методики поетапного формування розумових дій за третім або другим типом, який визначається залежно від мети і характеру дії, що вивчається.

Для успішного формування загальнотрудових умінь вчителю передусім необхідно проаналізувати структуру дії, чітко уявити, із яких елементів (операцій) вона складається. Виділивши окремі елементи (кроки) у структурі дії, потрібно визначити найдоцільнішу їх послідовність і організувати систему вправ, спрямовану на вироблення уміння виконувати ці прості дії. Далі, залежно від того, за яким типом орієнтувальної основи дії (ООД) буде

організована спільна діяльність вчителів і учнів, визначається характер, спрямованість, а отже, і результат навчального процесу (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Зміст діяльності вчителів і учнів залежно від типу ООД

ТИП ОРІЕНТУВАЛЬНОЇ ОСНОВИ ДІЇ (ООД)					
перший тип		другий тип		третій тип	
діяльність учителя	діяльність учнів	діяльність учителя	діяльність учнів	діяльність учителя	діяльність учнів
1. Демонструє виконання і результат операції.	1. Спостерігають за ходом виконання і результатом операції.			1. Встановлює клас операцій, виконання яких будуть навчатися учні.	1. Сприймають інформацію про те, який клас операцій підлягає засвоєнню.
2. Організовує вправи для засвоєння учнями прийомів виконання операції.	2. В ході вправ самостійно, шляхом проб і помилок засвоюють послідовність і прийоми виконання операції, враховують зауваження вчителя з виправлення недоліків.	2. Вказує, обґрунтовує орієнтири та викладає методику їх пошуку.	2. Уважно сприймають інформацію про орієнтири і методику.	2. Вибирає із даного класу основні операції, з яких будуть проводитися вправи.	
3. Перевіряє хід виконання вправ, вказує недоліки, домагається поступового засвоєння прийомів проведення операцій на рівні умінь.		3. Демонструє виконання і результат операції.	3. Спостерігають за ходом виконання і результатом операції.	3. Подає інформацію про те, як знаходити орієнтири і розробляти методику виконання операцій даного класу.	3. Сприймають інформацію про те, як знаходити орієнтири і розробляти методику виконання операцій даного класу.
		4. Організовує вправи для засвоєння орієнтирів і методики.	4. Виконують вправи для засвоєння орієнтирів і методики.	4. Для навчання пошуку орієнтирів і розробки методики виконання операцій організовує вправи.	4. Виконують запропоновані вчителем вправи на знаходження орієнтирів і розробку методики проведення операцій.
		5. Організовує вправи для засвоєння прийомів виконання операції.	5. Виконують вправи для засвоєння прийомів проведення операції, враховують зауваження вчителя.	5. Демонструє виконання і результат цих типових операцій.	5. Спостерігають за ходом і результатом цих операцій.
		6. Перевіряє хід виконання		6. Організовує вправи для зас-	6. Виконують вправи на зас-

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА

		ня вправ, вказує недоліки, пояснює їх причини.		воєння прийомів виконання цих операцій.	воєння прийомів проведення цих операцій.
				7. Перевіряє хід виконання вправ, вказує недоліки, пояснює їх причини, домагаючись, щоб учні навчилися самостійно знаходити орієнтири, розробляти методичку, прийоми виконання всього класу операцій.	

Формування загальнотрудових умінь за III-м типом орієнтування вимагає менше часу, оскільки вчитель сам знайомить учнів із структурою дії, показує послідовність виконання всіх операцій, із яких складається дія. Учень тільки повторює за вчителем дії, не усвідомлюючи глибоко необхідності і послідовності їх виконання. Тому засвоєну таким чином дію учням важко перенести у нові умови.

У ряді психологічних досліджень (В.Давидов, П.Гальперін, Н.Талізїна та ін.) показано: якщо навчання проходить на основі орієнтування II-го типу, спрямованого на розгляд окремих особливостей явищ, що вивчаються, то це призводить до формування емпіричного типу мислення. Якщо ж навчання відбувається переважно на основі III-го типу, орієнтованого на врахування загальних законів побудови всіх окремих елементів даної галузі знань, то в цьому випадку формується теоретичний (продуктивний) тип мислення.

Таким чином, формування загальнотрудових умінь за II-м типом ООД потребує застосування, переважно, емпіричного узагальнення, яке полягає у порівнянні зовнішніх, безпосередньо даних ознак із метою виділення загальної ознаки. Здійснюється воно формально-логічним способом підведення конкретних понять під більш широкі родові поняття.

Використання III-го типу ООД для формування загальнотрудових умінь передбачає застосування, передусім, теоретичного узагальнення, яке здійснюється на основі аналізу і руху від абстрактного до конкретного.

Варто зазначити, що обидва типи узагальнень є доцільними у процесі формування загальнотрудових умінь, але застосування кожного із них обумовлене особливістю навчального матеріалу, віком і можливостями учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1977. — 304 с.
2. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. — М.: Изд-во МГУ. — 1984. — 340 с.
3. Чебышева В.В. Психология трудового обучения. — М.: Высшая школа, 1983. — 239 с.
4. Шуккина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1986. — 144 с.

Віктор СІДОРЕНКО, Надія ЩЕТИНА

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ КРЕСЛЕННЯ

Загальновідомо, що розвиток особистості завжди відбувається у її діяльності [7; 15; 23]. Щоби розвиток був цілеспрямованим, діяльність повинна мати відповідне змістове наповнення і відбуватись у певних умовах [1; 8; 12; 23; 25]. Забезпечення таких умов потрібне і для розумового розвитку школярів на уроках креслення.